

TÜRKİYE'DEKİ KIRIM TATAR VE NOGAY KÖY YERLEŞİMLERİ

Hakan Kırımlı (2012), *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 654s., ISBN:978-975-333-283*

Işıl İŞIKTAŞ SAVA*

Gazi Türkiyat, Güz 2012/11: 252-256

Türkoloji sahasında tarih çalışmaları ile dil ve edebiyat çalışmaları birbirini tamamlayan, zamanla iç içe geçen çalışmalardır. Bu sahalardan birinde yapılan herhangi bir çalışma, diğer sahaların çalışmalarında yol gösterici ve destekleyici rol üstlenebilir. Elimizdeki kitap bir köyler tarihi veya yer adları kitabı değildir. Çünkü içerisinde yaklaşık iki yüz elli yıllık zaman diliminde Osmanlı Devleti ve devamı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin muhtelif zamanlarda dört bir taraftan aldığı göçlerle kültüründe, örf âdetinde ve hayat tarzında kendini gösteren değişikliklerin anlaşılmasında önemli bir kaynaktır.

Kitap *Teşekkür, Önsöz* ve *Metodoloji* başlıklarının altında açıklamaların yer aldığı giriş mahiyeti taşıyan üç kısımla başlamakla birlikte; *Birinci Bölüm: Türkiyede'ki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri, İkinci Bölüm: Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogayların Yaşadığı Köyler* adlı iki bölümden meydana gelmektedir.

Altı yüz elli dört sayfalık kitabın *Teşekkür* kısmının içinde bu kitabın çıkmasına katkıda bulunan TÜBİTAK, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi gibi resmi kurumlara teşekkürün yanı sıra çalışma sırasında gidilen her köyde bilgilerini gönülden Hakan Kırımlı ile paylaşan ve bir kısmı ebediyete göçen "qartlar (ihtiyarlar) yâd edilmiştir. Meşakkatli çalışmalarına zaman zaman yakından şahit olduğumuz Hakan Kırımlı hocamız, bu uzun ve yorucu çalışmaları sırasında en ufak bir bilgiyi bile atlamamış, o en ufak bilgi için daha önce gittiği hâlde aynı köye tekrar tekrar gitmeye erinmemiştir ve bu çalışması sırasında yanında olan herkese teşekkürünü sunmuştur.

İki sayfalık önsözün içinde önce son iki yüz elli yıllık zamanın içinde Osmanlı Devleti'ne ve onun mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne dört bir taraftan gelen göç dalgalarının sebebine değinmiş ve bu göç dalgalarının içinde en kalabalık topluluklar arasında Kırım Hanlığı'nın halkı olan Kırım Tatarları ile Nogayların yer almasından bahsetmiştir. "*Öte yandan, yüz binlerce Kırım Tatarı'nın ve Nogay'ın göçü Osmanlı Devleti'nin ve onun halefi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin demografik yapısında da kayda değer fevkalade değişikliklere yol açmıştır. Nitekim sözünü ettiğimiz Kırım Tatarı'nın*

* Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, isilay@gazi.edu.tr

ve Nogay'ın soyundan gelip günümüzde Türkiye'de, Bulgaristan ve Romanya gibi arazisi geçmişte Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yer alan ülkelerde ve ayrıca -Türkiye'den ve bu ülkelerden giderek yerleşmek suretiyle- Almanya, Hollanda, Fransa, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Yeni Zelanda gibi çok farklı devletlerde yaşayan insanların sayısı milyonlarca ifade edilmektedir."(s. xix) cümleleriyle bu nüfusun önemine dikkat çekmektedir. Devamında da Türkiye'de Kırım Tatar ve Nogay göçlerinin hikâyelerinin bir bütün olarak ele alınıp incelendiği akademik çalışmaların olmayışına vurgu yapmaktadır. Ayrıca Türkiye'de Kırım Tatar ve Nogay muhacirlerin daha çok kırık arazilere yani köylere iskân edildiğini, şehirlileşme ile birlikte gücü azalan halk kültürü ve dil özelliklerinin şehirlere göre köylerde daha iyi korunduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmanın önemi de şu cümlelerle dile getirilmektedir: "Kırım Tatarlarının ve Nogayların yaşamış oldukları köylerin tespiti, bu toplulukların geçmişteki ve bugünkü dağılımını da -hiç değilse kaba hatlarıyla- ortaya koyabilecektir. Elinizdeki kitap bu ihtiyacı bir ölçüde olsun karşılayabilmek amacıyla kaleme alınmıştır. Burada öncelikle, Kırım Tatarlarının ve Nogayların günümüz Türkiye'sinde yaşadığı köylerin hangileri olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Neredeyse bütün Türkiye coğrafyasına yayılmış olan bu tür köylerin genel yapısının ve özelliklerinin analizi bu kitabın giriş bölümünü teşkil etmektedir. Bu kısımda hangi toplulukların Kırım Tatarı ve Nogay olarak adlandırılması gerektiği sorunu ve genel olarak iskân süreci ele alınmıştır." (s. xx).

XXI-XXIV sayfaları arasında yer alan *Metodoloji* kısmında önce "Kırım Tatar (yahut Nogay) muhacir köyü" nün tarifinde yaşanan sıkıntılara değinilmiş, sonra bu kitapta hangi kıstaslar etrafında köylerin yer aldığı sebepleriyle açıklanmıştır. Çalışma sırasında uygulanan yöntemler: *Araştırma konumuza giren köy yerleşimleri ile ilgili bilgilerin toplanması sürecinde, söz konusu köylerin tamamına bizzat gidilerek yerinde tespit ve araştırma yürütülmüştür. Buradaki saha çalışmalarında, konumuza giren muhacir cemaat mebsupları ve bilgi sahibi diğer mahallî sakinler ile sözlü tarih mülakatları ve çevre incelemesi yapılmış, toplanan veriler kaydedilmiştir. Mevcut olduğu ve saklanabildiği ölçüde Köy Nüfus Defteri ve Köy Evlenme Defteri gibi mahallî resmî belgeler ile köy sakinlerince tutulmuş ve muhafaza edilmiş başka yazılı belgeler incelenerek değerlendirilmiştir.*" (s. xxii) cümleleriyle ifade edilmiştir. Sonra Arşivlerde yaşanan sıkıntılar, kayıtlardaki muğlaklıklar dillendirilmiş, kritik bir önem arz eden mezartaşlarının bu çalışmadaki yeri açıklanmıştır.

Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri adlı başlığı taşıyan *Birinci Bölüm*,

- Kırım Tatarları ve Nogaylar
- Osmanlı İmparatorluğu'na (Türkiye'ye) Göçler
- Türkiye'de İskân Süreci
- Köy Yerleşimlerinin Mahiyeti
- Köylerin Onomastik Özellikleri

- Köy Yerleşimlerinin Kültürel Mirası
- Yer İsimleri ve Değişiklikleri Bibliyografyası

Alt başlıklarından meydana gelmektedir. *Kırım Tatarları ve Nogaylar* alt başlığında Kırım Tatarlarının kim olduğunun açıklanmasıyla başlar, Kırım Hanlığı içerisinde var olan diğer etnik unsurlara değinilir. Bazen genel “Kırım Tatar” kavramının içinde, bazen de dışında ele alınan Nogaylar’ın tarih sahnesine çıkışlarıyla beraber Nogay Ordasındaki durumları ve Kırım Hanlığı bünyesine dahil olmaları hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Sonra da Kırım Hanlığı bünyesinde Kırım Tatarı, Kırımlı ve Nogay olarak kimin tanımlanacağına açıklık getiriliyor: *Kaba bir ayrımla hanlık devrinde Kırım Yarımadası’nda az çok yerleşik hayat düzeni içinde yaşayan Türk ve Müslümanlar “Kırım Tatarı”, hanlığın yarımada dışında, anakaradaki geniş arazilerinde esasen hayvancılığa dayalı göçebe bir hayat sürdüren ve yine Türk ve Müslüman olmalarına rağmen yarımadadakilerden bir ölçüde farklı özgün kültürü ve lehçesi olanlara ise “Nogay” olarak adlandırılabilirler. Ancak temelde yanlış olmamakla birlikte, bu tasnif de kesin ve her zaman geçerli olmaktan çok uzaktır. Nihayetinde, Kıpçak bozkırlarından Kırım Yarımadası’na gelip yerleşik hayata geçen her “Nogay”, teknik olarak “Kırım Tatarı” hâline gelmekteydi. Nitekim Kırım Yarımadası dâhilindeki kuzey bölgesinde yer alan bozkır (Çöl) bölgesinin yerli halkı olan, dillerinde ve fizyonomilerinde bariz Kıpçak özellikleri taşıyan Kırım Tatarları, günümüzde dahi halk arasında “Nogay” olarak adlandırılmaktadır (s. 3-4). Ayrıca “Kırım Tatarı” ve “Nogay”ların her ikisinin de müslüman ve esas itibarıyla Kıpçak ağırlıklı Türk dili konuşan halklar olduğu ifade edilmiş, az farkla aynı dilin iki lehçesini konuştukları belirtilmiştir.*

Osmanlı İmparatorluğu’na (Türkiye’ye) Göçler başlığının altında Kırım’dan göçlerin Kırım Hanlığı’nın 1783’te Ruslar tarafından ortadan kaldırılmasıyla başladığına ancak daha öncelerden de göçlerin olduğuna dair izlerin günümüzde de bulunduğu dikkat çekilmiştir. 1783’ten önceki ve sonraki göçlerin tarihî seyri bugünkü kalıntıları ile birlikte elde edilen veriler ışığında tek tek değerlendirilmiştir.

Göçlerin yoğunlaştığı son yüz elli yıl içinde muhtelif zamanlarda gerçekleşen göçlerde iskân politikalarının ve yerleşilen yerlerde karşılaşılan şartların farklılığından söz edilen *Türkiye’de İskân Süreci* başlığında iskânla ilgili teferruatlar kaynaklarıyla beraber yer almaktadır.

Kırım Tatarlarının ve Nogayların muhtelif zamanlarda, muhtelif şartlarda Osmanlı Devleti’ne ve vârisi olan Türkiye Cumhuriyeti’ne gelip yerleştiklerinden Türkiye’de hemen her ilde az veya çok, toplu veya münferit olarak yaşayan Kırım Tatarlarının bulunduğu bilgisiyle başlayan *Köy Yerleşimlerinin Mahiyeti* başlığında Kırım Tatarlarının topluca yerleştikleri veya sakinleri arasına Kırım Tatarlarının da yer aldığı köylerin daha ziyade Trakya, Marmara, İç Anadolu ve Güney Anadolu bölgelerinde yoğunlaştığı ifade edilir. Nogayların da topluca buldukları köylerin kendi anavatanlarındaki bozkırlara benzerliği sebebiyle daha çok bozkır özelliği

taşıyan İç Anadolu ve Çukurova civarı olduğuna değinilir. Ayrıca sözü geçen bölgelerdeki yerleşim demografik açıdan ana hatlarıyla üçe ayrılır. Birinci grup çoğunlukla daha ilk iskân anından itibaren ahalsinin tamamı veya tamamına yakını Kırım Tatarlarından veya Nogaylardan oluşan tipik "Tatar Köyler"; ikinci grup başka etnik unsurların da yaşadığı ancak Kırım Tatarlarının ve Nogayların da belirli bir cemaat teşkil ettikleri köyler yani "karışık" yapıdaki köyler; üçüncü grup ise esas olarak başka etnik unsurların yaşadığı, ancak münferit Kırım Tatarlar ve Nogay ailelerin de bulunduğu köyler şeklinde değerlendirilir ve bu köyler hakkında ayrıntılar verilir (s. 28-32).

Köylerin Onomastik Özellikleri başlığında Türkiye'de Kırım Tatarlar ve Nogay muhacirlerin yaşadığı köylerin isimlerinin çoğunun kurucularının ya da sakinlerinin özelliklerini taşımadığı, bunun sebebinin de köy isimlerinin devlet tarafından değiştirilmesinin olduğu etraflıca anlatıldıktan sonra sayıları az da olsa kurucularının hatıralarını taşıyan Büyük Mangıt, Mangıt, Küçük Mangıt, Mangıti Toktamış gibi köy adlarının kaldığı bilgisi verilmektedir. Anadolu'da ve Trakya'da adında "Tatar" ibaresinin geçtiği sayılamayacak kadar çok köyün kurulduğu ancak bunların tamamına yakınının Kırım Tatarlarıyla ve Nogaylarla hiçbir ilgisinin olmadığına dikkat çekilmiştir. Bunun sebebi de şöyle açıklanmıştır: *"Bu durum, "Tatar" tabirinin Osmanlı yahut umum İslâm bağlamında çok farklı yer ve mânâlarda kullanılmasıyla ilişkilidir. XIII. Yüzyılda Anadolu'nun Cengiz Han imparatorluğu'nun hâkimiyetine girmesiyle birlikte buraya yerleşen Moğol boy ve kabileleleri arasında "Tatar" adını taşıyanlar da vardı ki zaten "Tatar" adıyla bilinen en kadim topluluklar da bunlardır. Anadolu'da günümüze kadar kalabilen ve "Tatar" ibaresini ihtiva eden bazı köy isimlerinin Moğol olan bu Tatarlarla bağlantılı olduğuna kesin gözüyle bakılabilir. Ancak İslâm ve Batı âleminin pek çok kesiminde Tatar sözü, o dönemlerde ve hatta çok sonraları yalnızca Moğolların Tatar boyunun ve kabilelerinin adı olmaktan ibaret kalmamış, Moğol toplumlarının tamamına şamil bir ifadeye, daha doğrusu Moğol ibaresinin eş anlamlısına dönüşmüştür. Bunun yanısıra, doğudan gelen ancak Moğol olmayan, başta çeşitli Türk toplulukları olmak üzere, pek çok Asyatik unsurlar da yaygın bir genellemeyle "Tatar" olarak isimlendirilmiş ve bunun izleri günümüze kadar gelmiştir..." (s. 35).*

Köy Yerleşimlerinin Kültürel Mirası başlığında önce Türkiye'ye göç etmeyen ve Kırım'da yaşayan Kırım Tatarlarının tarih içinde yaşadıkları hâdiselerden, 18 Mayıs 1944'te topyekûn sürgünün yaralarından, bugünkü vaziyetinden malumatlar verilmiş; Nogayların 1780'lerden itibaren başlarından geçen siyasî ve içtimaî hadiseler açıklanmıştır. Sonra sözü edilen hadiseler sebebiyle yitirilen dil ve kültür unsurlarının Türkiye'deki muhacir köylerinde belirli ölçüde muhafaza edilmesinden bahsedilmiş, yerleşimdeki dağınıklığın dili ve kültürü muhafaza etmedeki önemine dikkat çekilmiştir. Oldukça geniş bir coğrafyaya dağılan ve çok değişik tecrübeler yaşamış köylerde kimlik kavramının da farklı evrimler geçirdiğine değinilmiş, Kırım Tatar muhacirlerinin ana dil konusunda ilginç değişimler yaşadığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, Türkiye Türkçesinin Kırım Tatarlarına yakınlığının tarihî

sebepleri anlatılmış, 1950'lerden itibaren köylerin modernleşmesiyle Kırım Tatarlarının hayatında meydana gelen değişiklikler açıklanmıştır. Bilhassa 1960'lı ve 1970'li yıllarda eğitim öğretimdeki gelişmelerin Kırım Tatarca konuşulan ailelerde meydana getirdiği psikolojik durum "Türkçe öğrenmelerine hanel gelmesin ve okulda mahcup olmasınlar" diye çocukların evlerinde Kırım Tatarca konuşmanın yasaklandığı yıllar olarak değerlendirilmekte ve bunun sonucunda "anlayan ama konuşamayan" nesillerin yetiştiği tespitine varılmaktadır. Yine o yıllarda aile hayatındaki değişim süreçlerinin köy hayatında da kendisini gösterdiği ifade edilmiş, 1980'li yıllardan itibaren köylerde Kırım Tatarlarına has kültürel unsurların azalmasıyla ilgili ayrıntılar anlatılmıştır. Bu bilgilerin ardından *Yer İsimleri ve Değişiklikleri Bibliyografyası* sıralanmıştır.

Kitabın *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogayların Yaşadığı Köyler* adıyla ikinci bölümünü teşkil eden kısımda alfabetik olarak şehir adlarından başlayıp içinde incelenmiş olan köyler haritaları, tarihçeleri, kültürel unsurları ve bugünkü durumları hakkında bilgiler teferruatlarıyla verilmiştir. Bu bölümde incelemeleriyle yer alan köylerin sayısı 297'dir.

Yukarıda ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız kitap uzun ve meşakkatli bir çalışmanın örneğidir. İnceleme sahasının genişliği, tarihî arka planının ortaya konulmasındaki zorluklar göz önüne alındığında, deyim yerindeyse iğneyle kuyu kazar gibi yapıldığı aşikâr olan bu çalışma sadece tarih araştırmacılarının yararlanacağı bir kitap değil, kültürel alanda yapılacak dil, antropoloji, halk bilimi gibi disiplinler arası çalışmalarda faydalanılabilecek bir başucu kitabıdır. Özellikle kitap içinde yer alan *Kırım Tatarları ve Nogaylar* alt başlığında verilen bilgiler Türkiye'de süregelen Kırım Tatarlarının ve Nogayların menşei ile ilgili tartışmalara nokta koyan mahiyettedir. Diğer taraftan Türkiye'de yapılan dil ve ağız araştırmalarına da ışık tutacak olan bu kitap ciddi bir çalışmanın sonucunda bizlere ulaşmıştır. Çalışması için kıymetli hocamız Doç. Dr. Hakan Kırımlı'ya teşekkür eder bundan sonraki çalışmalarında başarılar dileriz.